

INTERVJU MED HENRIK SYSE

FRA KIERKEGAARD TIL THOMAS AQUINAS

Av Sivert Thomas Ellingsen

Henrik Syse er ansatt som forsker på Institutt for fredsforskning og er også en populær foredragsholder og mediepersonlighet. Han er en av de få norske filosofene som aktivt tar del i filosofiske debatter i den offentlige arenaen. I boken *Noe å tro på* fra 2011, argumenterer han for at religion fortsatt er relevant og verdifullt i dagens samfunn.¹ I oktober er Syse og Asbjørn Bjornes aktuelle med boken «Med andakt», som han beskriver slik: «Den er et forsøk på å formidle korte andakter (de fleste av dem opprinnelig holdt av undertegnede i NRK) i en form som gir folk påfyll i hverdagen – også av filosofisk art». I dette intervjuet legger han ut om troens rolle i samfunnet og filosofien og erfaringens rolle i troen.

Jeg begynner med å spørre litt bredt om religionsfilosofi. I de siste tiårene har det jo vært en stor vekst i mengden av kristen filosofi, kanskje særlig i den angloamerikanske verden. Jeg tenker på slike personer som Richard Swinburne, Alvin Plantinga og William Lane Craig. Har du noen tanker rundt denne utviklingen?

Jeg synes i hvert fall at det er gledelig at det er mulig å ta religiøs tenkning alvorlig også innenfor det man bredt kan kalle analytisk filosofi. Nå vil jo sånne merkelapper som analytisk og kontinental filosofi alltid være omtrentlige, men det som kjennetegner noen av de menneskene du nevner, er jo at de forsøker å bruke den analytiske filosofiens verktøy og terminologi til å diskutere påstander om Gud. Det tror jeg i hovedsak har vært nyttig. Nå vil nok mange i allmenkulturen si at det som har preget de siste tyve årene, mer har vært et angrep på religion enn et filosofisk forsvar, fordi de såkalte nyateistene – Dawkins, Harris og flere andre – har tatt mye plass i debatten. De snakker i store bokstaver, og har nok fått mer oppmerksomhet enn Swinburne, Plantinga og andre akademiske filosofer i den allmenne debatten. Men jeg tror allikevel det er en riktig beskrivelse at det har vært en viss vekst i antallet kristne filosofer som bedriver apolo-

getikk, kanskje til dels på grunn av de overnevnte ateistiske angrepene på religion. Dels er dette apologetikk i betydningen trosforsvar, og dels er det et forsøk på å tenke gjennom spørsmålet: «Hva er det vi snakker om når vi snakker om Gud?»

Jeg holder akkurat på å lese en veldig fascinerende bok av Rob Bell, som er en av de mer innflytelsesrike liberale kristne apologetikerne i USA. Boken heter *What We Talk About When We Talk About God*, og er en spennende bok fordi Bell forsøker – redelig og ordentlig, og i dialog med en sekulær kultur – å snakke om hva vi mener når vi sier «Gud». Hva betyr det for eksempel at vi antar, slik blant annet William Lane Craig gjør, at Gud er en årsak til at universet eksisterer? Hva betyr «Gud»? Hva betyr «årsak»? Det at det er filosofer som er villige til å bruke tiden sin på slike store, grunnleggende spørsmål om livets mening – som jeg tror er veldig viktige spørsmål både for troende og ikke-troende – ser jeg på som positivt.

Samtidig virker det som om disse utviklingene ikke helt har nådd våre bredder ennå?

Ja, det er noe i det. Du har noen: Atle Ottesen Søyvik på Menighetsfakultetet er en ganske aktiv

stemme, du har Bjørn Are Davidsen, du har, i all mulig beskjedenhet, undertegnede, samt enkelte andre. Jeg synes nok generelt at den norske teologiske og filosofiske stand – og da snakker jeg om dem som mener at det er verdt å snakke om religion og som selv har en tro – ikke er så aktive som en kanskje kunne ønske seg i å viderefremde dette i en norsk språkdrakt. Og jeg er nok enig med deg i at det er et visst paradoks i det. Vi tilhører jo en tradisjon der teologistudiet er et ganske omfattende studium, som inneholder mye idehistorie, filosofi, språkanalyse og tekstanalyse, så man ville jo tro at vi i Norge skulle ha veldig mange mennesker som faktisk er i stand til både å reflektere rundt og formulere godt det som dere snakker om i dette nummeret om apologetikk. Jeg sier ikke at det ikke finnes noen som gjør det – det er mange flere gode prekenere og reflekterte prester i landet enn folk flest tror – men man ser færre som er en del av en offentlig filosofisk debatt om disse spørsmålene. Og det er en utfordring, kan man si – en utfordring til religiøse tenkere, selv om fine formidlere som Karsten Isachsen, Per Arne Dahl og Sunniva Gylver har gjort mye bra. Jeg vet ellers om mange som gjør veldig mye interessant arbeid som filoso-

fiske lesere, men som sikkert kunne nådd flere. En av dem jeg har lært mest av, og som er en betydelig tenker jeg har veldig stor respekt for, er Torstein Tollefsen, professor i filosofi ved UiO. Han er en av dem jeg tror har innsiktsfulle perspektiver når det gjelder en filosofisk forståelse av tro, og som hadde fortjent et større publikum. Han er et eksempel på en som nok kunne nådd ut til flere, i skriftlig og muntlig form. Og da er vi tilbake til utgangspunktet for ditt spørsmål: Både i den fransk-, tysk- og engelsktalende verden har det vært, ikke bare de siste tiårene, men de siste hundre årene viktige tenkere som har bidratt med meget viktige formuleringer av hva tro er og hva det ikke er, for eksempel Karl Jaspers og Henri Bergson. Og så har du hele diskusjonen rundt Wittgenstein, som man kanskje kunne ha ønsket å se mer av i Norge.

Det er altså populariseringen som mangler litt, i den norske sammenhengen?

Du kan godt si det sånn. For det er klart at vi har hatt noen veldig viktige skikkelser i filosofimiljøet. Jeg nevnte Torstein. I generasjonen over ham er jo Egil A. Wyller enda en sterk og viktig stemme, men skrittet ut i det litt mer populære rom har nok ikke helt vært foretatt i Norge. Jeg har av og til skrevet litt på verdidebatt.no, og det er mange tenkende, flotte mennesker der som jeg har stor respekt for, men jeg skulle gjerne sett at flere på en religionsfilosofisk apologetisk side deltok der. Vi har jo fått en tenketank, Skaperkraft, men de har jeg hatt litt med å gjøre. I noen teologiske spørsmål befinner sikkert en del av dem seg litt til høyre for meg, og de konsentrerer seg veldig om hva troen betyr i samfunnet. Det er helt greit, men det er noe litt annet enn det du og jeg snakker om.

I det siste har det foregått en debatt som begynte med en kronikk av Espen Ottosen, og deretter er det andre som har slengt seg på.² Litt lengre tilbake har man jo Eksisterer Gud? av Søvik og Davidsen.³ Dette er kanskje et tegn på at slike tanker er i ferd med å nå et bredere publikum?

Det kan meget vel være, og da tror jeg samtidig at det dere gjør med et nummer som dette, er å oppfordre filosofer – både troende og ikke-troende – til å tenke gjennom hva de kan bidra med i debatten. Det er også mitt spørsmål når jeg skal skrive en bok: «Har jeg som filosof noe å bidra med som ikke hvem som helst andre kan bidra med også?» Jeg har nå femti prosent av tiden min som freelance

foredragsholder, så jeg reiser rundt og holder en del foredrag, og da vet de fleste som skal høre meg, at jeg er filosof. Mange synes det er litt rart og underlig og morsomt, og de spør meg: «Hva er meningen med livet?» Da får jeg jo en utfordring om å bidra med noe som faktisk er filosofisk redelig og ordentlig og gjennomtenkt og skikkelig, og som er annerledes enn det en sosiolog eller psykolog – eller for den saks skyld en teolog – kunne bidratt med. Jeg sier ikke at jeg gjør det på veldig godt vis, men jeg prøver i hvert fall. Når det gjelder hva filosofer kan bidra med, tror jeg ennå det er mye utappet potensial. Jeg merker det på responsen jeg har fått på Noe å tro på, der jeg håper jeg sier en del spennende som får folk til å reagere – positivt eller negativt. Boken befinner seg jo på sett og vis innenfor the mainstream, men jeg har veldig ofte fått høre fra folk at dette bortimot er første gangen de har lest eller opplevd en slik filosofisk tilnærming til tro. Andre har jo også hatt en slik tilnærming, så kanskje disse folkene ikke har lest det de burde lese – men det er like mye et tegn på akkurat det vi snakker om nå, nemlig at et filosofisk perspektiv ikke har vært så mye til stede i den offentlige debatten.

Noe å tro på handler mye om forholdet mellom religion og filosofi, og i en bredere forstand mellom tro og fornuft. Man hører ofte at det å ha en religiøs tro innebærer å legge fornuften til side og godta påstander som ikke har noen rasjonell begrunnelse. Hva tenker du om det?

I Skandinavia har jo fideisme hatt en ganske sterk klangbunn på grunn av Kierkegaard og kristen eksistensfilosofi. Og denne sier jo nettopp, for å bruke Kierkegaards eget uttrykk om å «kaste seg ut på de sytti tusen favner», at troen i siste instans er en slags ren viljeshandling. Om den ikke er antirasjonell, så er den i alle fall ikke rasjonelt begrunnet. Og det som er farlig med en slik tilnærming, er selvsagt at troen blir noe helt annet, som også kan sies å være på kollisjonskurs med selve kristendommens grunnidé, nemlig inkarnasjonen. Gud blir ikke lenger noe som er del av en hverdag vi lever i, måten vi tenker på eller den verden vi er i, men noe annet, noe som man kaster seg ut i, en viljesakt, eller eventuelt en gave – man gjør det fordi man blir drevet av et eller annet. Men så kan man jo si, hvis man inntar det standpunktet, at en ateist eller agnostiker gjør akkurat det samme. Er ateismen noe rasjonelt, eller er ikke det også en viljeshandling? Ikke for å være anti-kierkegaardsk, men det jeg forsøker å knytte an til, er en gjennomtenkning av

helheten. Hva er helheten, i aristotelisk forstand? Hva vil det si at noe eksisterer? Hva er den første beveger? Finnes det noen årsak bak universet? Hva er plausible svar på disse spørsmålene, og kan det hende at en kristen åpenbaring representerer en rimelig symbolsk religiøs fremstilling av nettopp disse mysteriene? Vi må bruke de ordene vi har, selv ordet «Gud». Vi kan ikke vite hva Gud er: Det er jo et tegn som peker mot noe som er enda større enn det vi kan fatte, men som faktisk kan være med på å sette det menneskelige og det eksistensielle inn i en større sammenheng.

Dette er ikke noen programmatisk måte å argumentere på. Jeg driver ikke primært med bevisførsler for min grunnholdning. Denne grunnholdningen har jeg fra mange tenkere, ikke minst fra den tysk-amerikanske filosofen Eric Voegelin, som igjen har sin fra flere andre, blant annet Bergson. Holdningen går ut på at religiøs tro må ta utgangspunkt i erfaringer, og ikke i dogmer. Dogmer er sekundære i forhold til erfaringer. Våre dogmer om hvem Jesus Kristus var, er basert på at noen hadde en erfaring av Jesus Kristus. Og det er en fare hvis dogmene blir løsrevet fra erfaringen. For å illustrere dette pleier jeg å bruke en analogi som jeg har fra en kanadisk kollega, John von Heyking, og som jeg synes er ganske god: Det er som et barn som hører en vits og hører at de andre ler når punchlinen kommer. Så tar barnet og gjenforteller punchlinen igjen og igjen, for barnet tror det er punchlinen man ler av. Men punchlinen gir jo ingen mening uten vitsen som kommer forut: Det er en sammenheng. Og en trosbekjennelse eller et dogme uten en tilnærming til den grunnleggende erfaringen kan ikke bare bli løsrevet og dermed veldig lett å rive ned, men kan også bli noe som ikke knytter an til hva det vil si å være menneske. Derfor er jeg opptatt av at vi må ta menneskelige erfaringer – i forskjellige religioner, i forskjellige sammenhenger, langt forut for kristen tid, kanskje tilbake til menneskehetens begynnelse – på alvor. Hva er denne erfaringen mennesket har av at mennesket eksisterer? Man trenger ikke å være Descartes for å fastslå hva det er snakk om.

Vi erfarer også at vi ikke er årsak til vår egen eksistens; vi har ikke skapt oss selv. Og vi erfarer at vi har en form for bevissthet som fysisk manifesteres gjennom vår hjerne og våre sanser, men som også gir seg utslag i en selvbevissthet: en bevisst-

Religiøs tro må ta utgangspunkt i erfaringer, og ikke i dogmer. Dogmer er sekundære i forhold til erfaringer.

het om at jeg er jeg, at du ikke er meg, og at jeg møter verden gjennom den jeg er. Gjennom menneskets historie har dette kommet til uttrykk som en spenning mellom dette jeget som befinner seg i en stadig foranderlig verden, og opplevelsen av for eksempel at noe er rett og noe er galt. Hva slags spenning er det? Hva er det vi da erfarer? Hva er det vi da opplever? Er dette rene tilfeldigheter som er en del av molekylenes sammensetning, og dermed ikke annet enn et epifenomen, eller er dette faktisk en erfaring av å leve i en virkelighet som er konstituert av en årsak som er høyere enn oss? Og hvis vi i hvert fall prøver å ta på alvor denne sistnevnte muligheten – hvis vi sier at dette i hvert fall

er en mulig forståelse av menneskets erfaring av virkeligheten – må vi jo ta det neste skrittet og spørre hvordan disse erfaringene har kommet til uttrykk. Da nærmer vi oss religionen, og da begynner vi å nærme oss den faktiske manifestasjonen

av religionen i den verden vi lever i. Vi som lever innenfor den kristne kultur, har jo fått dette presentert for oss gjennom fortellingen om inkarnasjonen, om Jesu liv, død og oppstandelse, og den bakgrunnen som ligger i jødedommen. Og jeg gjør da et forsøk på å forstå hva slags budskap dette er. Gir det en mening, er det med på å svare på noen av de store spørsmålene vi stiller? Jeg tror de fleste kristne religionsfilosofier og mange teologer vil si at vi ikke kan utelukke at det finnes erfaringer av sannhet også i andre religiøse forestillinger, eller – hvis vi tar på alvor at vi lever i et univers hvor det kan være titalls millioner av andre sivilisasjoner – at disse sivilisasjonene kan ha opplevd denne guddommelige virkeligheten på sin måte. Men jeg prøver likevel å ta på alvor den måten den kristne åpenbaringen uttrykker dette på, og den helt spesielle måten den kristne åpenbaringen møter disse spørsmålene på.

Er det en slags religiøs pluralisme, eller kanskje til og med en relativisme, her?

Ikke nødvendigvis relativisme, selv om jeg ser hva du er inne på. Men jeg tror ikke at en legitim pluralisme er det samme som relativisme. Jeg siterer nå fra min egen bok:

Jeg tror de fleste kristne religionsfilosofier og mange teologer vil si at vi ikke kan utelukke at det finnes erfaringer av sannhet også i andre religiøse forestillinger.

Ingen religion, og intet ærlig religiøst menneske, kan i dag overse det faktum at ens egen religion er én av mange. Kristendommen er riktignok verdens største religion (målt etter antall medlemmer i de forskjellige kristne kirkesamfunn til sammen), og den sprer seg stadig. Den er den eneste religionen som har fått fotfeste så å si over hele verden. Men den omfatter langt fra flertallet av verdens befolkning, og en annen religion, islam, vokser så å si like raskt.

Den gang de andre religionene var langt borte og man aldri hadde møtt og ofte hørte underlige ting om menneskene som trodde på en annen gud, kunne det være både enkelt og behagelig å frakjenne disse religionene legitimitet og sannhet. Deres tilhengere kunne enten anses for å være uskyldig «lurt» inn i religionen det var snakk om, ... eller de kunne ses på som onde forførere som ikke bare tok feil i teologisk forstand, men også i moralsk forstand. I vår tid er det, til tross for alle fordømmer og etniske skiller som eksisterer, langt vanskeligere å påstå noe slikt. Vi har annerledes troende (og ikke-troende) midt iblant oss. Og vi kan se at de i utgangspunktet er like gode mennesker som alle andre. En muslim, hindu eller ateist vil normalt, som også en kristen ideelt ville gjøre, elske sin familie, gjøre sin samfunnsplikt og være en god venn. Og disse må innrømme at det samme vil gjelde den kristne. Det betyr ikke at vi alle er like, eller at vi ikke vektlegger forskjellige verdier. Men det betyr i det minste at ingen av oss har monopol på godhet.

Dette møtet med en multireligiøs verden må også gjøre noe med vår egen religiøsitet, vil jeg påstå. I møte med de bibelt tekstene og de elementene i tradisjonen som synes å fremheve skillelinjer og fortapelse, blir det mer naturlig – og i praksis viktigere – å lete etter det som forbinder og forener. Målet skal ikke være å ta bort religiøse skillelinjer eller å påstå at alle religioner er like – eller like sanne. Tar vi religionenes selvforståelse på alvor, vil en slik påstand være svært problematisk og antagelig oppleves respektløs av mange. ...

Poenget mitt er at den grunnleggende troen på en guddommelig «urgrunn», et guddommelig opphav for hele vår eksistens, gjør at vi vanskelig kan avfeie ethvert annerledes religiøst uttrykk enn vårt eget som rendyrket falskneri eller mindreverdige. Det vil jo bety at Gud rett og slett har vært og er utilgjengelig for milliarder av mennesker i dag, og at Gud på grunn av disse menneskenes fødested eller de innflytelse de har vært utsatt for, holder dem utenfor sannheten. Er det en rimelig antakel-

se, i lys av et kristent syn på det guddommelige?⁴

Dette er jo en oppfordring til dialog, men det er ikke nødvendigvis en oppfordring til å si at du vil få en utvikling der alle religioner til slutt er like, eller at det er det samme hva du tror på: Det kan utgjøre en betydelig forskjell, både praktisk og på andre måter. Og hvis vi snakker om det som en søken etter sannhet, så kan det jo faktisk være at det er noen religiøse uttrykk som nærmere griper sannheten i forholdet mellom mennesket og det guddommelige enn andre. Men som jeg var inne på, tror jeg vi må ta på alvor at det vi tenker på som religion, er dogmatiske uttrykk for grunnleggende menneskelige erfaringer. Og jeg tror at en religionsfilosofi må forsøke å gripe disse erfaringene: Hva var det Paulus opplevde på veien til Damaskus? Hva var det disiplene opplevde i møtet med Jesus? Dette er viktigere enn den trosbekjennelse som er et resultat av erfaringene – selv om jeg med det ikke mener å si at trosbekjennelsen ikke er viktig. I Norge er det for øvrig flere dyktige teologer som har vært opptatt av nettopp denne erfaringsdimensjonen, blant dem Jan-Olav Henriksen med Menighetsfakultetet, som har gitt viktige bidrag til en moderne Guds- og religionsforståelse.

Så tanken er at en religion kan være den sanne religionen, eller i hvert fall «mer sann», uten at det utelukker at andre religioner kan ha store deler av sannheten?

Ja, hvis vi bruker sannhetsspråket. Vi kan også bruke erfaringspråket, og si at dette er mennesker som erfarer den virkeligheten de lever i. Hvis du er en tretti år gammel hindu i sør-India, erfarer du, innimellom i alle fall, sterke opplevelser av identitet, av hvem du er, moralske spørsmål, og kanskje mystiske opplevelser. Hva skal vi si om disse opplevelsene? Dette er mennesker som befinner seg i samme virkelighet som oss. Voegelin snakker ett sted om at dersom vi tar Kristus på alvor, da må vi også kunne si at Kristus er til stede i andre religiøse uttrykk. Voegelin sier for eksempel at hvis du går tilbake til visuelle uttrykk du finner i det gamle Babylon eller Egypt, eller i eldgamle huler rundt omkring i Europa eller annetsteds, og antar at i hvert fall noen av disse menneskene har forsøkt å formulere en eller annen slags innsikt i sannheten rundt det livet vi lever, så må vi faktisk kunne ta på alvor at de har grepet noe av den sannheten som vi som er kristne sier at Jesus har uttrykt.

Det virker som om den strategien som har blitt brukt av en del apologeter, der man særlig argumenterer for Guds eksis-

tens, er noe som du ikke benytter deg så veldig mye av?

Nei, kanskje ikke så mye. Men jeg bruker noe av den samme innfallsvinkelen. En del sier jo at påstanden om Guds eksistens ikke gir mening eller i hvert fall er en unødig kompliserende måte å forstå verden på, at vi – hvis vi nå skulle klare å kaste av oss alt metafysisk grums fra tidligere – vil kunne stå frem rene og klare og ateistiske. Da kan i hvert fall den type klassisk argumentasjon for Guds eksistens minne oss om at det finnes gode, gjennomtenkte, filosofisk konsistente argumenter for nettopp det guddommelige eksistens. Det er viktig. For å ta noe som kanskje blir en litt flat sammenligning: Jeg påstår om ett eller annet land at overhodet ingen av dets innbyggere forstår noe om moderne matematikk. Så kommer noen og forteller meg at han nettopp har vært der, og fant en fantastisk matematiker. Da må jeg si: «OK, men da stemte ikke det». Seriøs apologetikk – ikke bare kristen apologetikk, men en måte å tenke rundt det guddommelige på som går tilbake til Aristoteles, Platon og nyplatonikerne – er det verdt å ta på alvor. Gir disse argumentene et *bevis* for Guds eksistens? Nei, jeg tror at det er mer eller mindre umulig å gi et bevis for Guds eksistens, men jeg tror det går an å komme med mange argumenter som tilsier at du ikke kan avfeie den muligheten. Og da er den typen argumentasjon relevant og interessant. Jeg tror at dette gjelder for de fleste filosofiske teser.

Det er jo et visst skille mellom den såkalte klassiske teistiske tradisjonen som går tilbake til Platon, Aristoteles og Thomas Aquinas, og den helt nye tilnærmingen til Gud vi finner fra og med såkalt tidligmoderne filosofi. Til tross for en viss skepsis til klassiske gudsbevis, mistenker jeg at du er mer sympatisk til den klassiske teistiske tilnærmingen?

Jeg tror i hvert fall den klassiske tradisjonen må tas på alvor. Som jeg sa tidligere, er det jo et grunnleggende faktum at vi og dette universet eksisterer. Og vi vet at vi ikke har skapt det selv. Kan det ha oppstått av seg selv? Kan materien ha vært der evig? Dette er store spørsmål som jeg ikke sitter med de endelige svarene på; jeg tror heller ikke det finnes et

Hvis vi snakker om det som en søken etter sannhet, så kan det jo faktisk være at det er noen religiøse uttrykk som nærmere griper sannheten i forholdet mellom mennesket og det guddommelige enn andre.

endelig filosofisk svar på dem. Men en høyst rime-
lig tese om det materielle universets eksistens er at
det finnes en kraft bak det som har forårsaket dets
eksistens, men som ikke er forårsaket av noe an-
net. Dette er i hvert fall noe vi filosofisk må holde
åpent, noe vi må ta på alvor som en mulig forkla-
ring. Og denne tesen går jo tilbake til Aristoteles'
ubevegelige beveger og Thomas Aquinas' fem veier
til Gud, som noen ganger litt unøyaktig blir kalt
gudsbevis. Men det jeg er veldig skeptisk til, er at
det finnes et endegyldig argument, fordi vi snakker
om ting vi mennesker ikke kan vite, ting som er
større enn det vi kan gripe.

Jeg har snakket mye med Torstein Tollefsen om den tidlige greske, kristne tradisjonen, som er veldig lite kjent i vår del av verden. Når vi leser filosofihistorie, leser vi stort sett bare den vestlige tradisjonen, som jo går fra Platon og Aristoteles til Augustin, kanskje med en liten snarvei innom Cicero. Så er vi hos Thomas Aquinas, og plutselig er vi hos Descartes. Vi leser ikke den greskspråklige tradisjonen bakover i det hele tatt, men det er klart at du har en stor og viktig greskspråklig gjennomtenkning av kristendommen – men også mer generelt av religionsfilosofi – fra det tredje århundret og fremover: de kappadokiske fedre, Dionysios Areopagiten, Maximos Bekjenneren og senere tenkere frem til Gregor Palamas, som alle sammen nærmer seg problemstillingen på en litt annen måte enn den vestlige. De insisterer i større grad på at når vi snakker og resonnerer om Gud, snakker vi om noe som det ikke finnes noe entydig språk for. De sier at det finnes en *katafatisk* teologi, en bekreftende teologi: Vi bruker et språk som vi dels henter fra åpenbaring, dels fra filosofien. Men de understreker sterkt at det språket kommer i siste instans til kort; det å skulle forstå hva Gud er i seg selv, lar seg ikke gjøre. Da må vi gå til en *apofatisk* teologi, altså en teologi som er bygget på oppfatningen om at vi bare kan si hva Gud *ikke* er, og som ender opp med å si noe så paradoksalt som at Gud ikke er god. Det er selvsagt ikke i betydningen at Han ikke er god, men i betydningen at Gud ikke er det som vi kaller «god» – for vi kan ikke gripe hva Gud er eller den godhet Gud representerer. Og det gjør på en måte at det påstandsbaserte filosofiske språket kommer til kort overfor det vi snakker om, på samme måte som for et menneske som for eksempel virkelig er forelsket. Sett at du da sier noe sånt som «jeg elsker deg så høyt som en bie elsker blomsten». Blæh. Diktere prøver jo, men hvorfor er det diktere som kommer nærmest? Jo, det er vel nettopp fordi de bruker et approksimerende, tilnærmende språk, som i siste instans innrømmer at kjærligheten er et mysterium, og som kanskje i siste instans, for å ta den helt på alvor, må være stille. Og da er du jo nær ved Wittgensteins berømte tese om at de viktigste ting ikke kan snakkes om. Om Wittgenstein var klar over det eller ikke, så griper han på mange vis tilbake til den østlig ortodokse tenkningen.

Mange mener nå at vi kan si alt vi trenger å si om verden i naturvitenskapens reduksjonistiske språk, uten referanse til Gud eller andre overnaturlige entiteter. Hva tenker du om det?

Jeg tror noe av det farligste vi kan gjøre, er å henfalle til det jeg kaller en illegitim reduksjonisme. Sett at jeg tar et verk av Platon og sier at den ikke er noe annet enn bokstaver og trykksverte. Da har jeg redusert Platons verk til noe enklere, til et lavere nivå. Og det kan være legitimt i mange sammenhenger. Men hvis jeg tror at jeg har fanget *bele* meningen med fenomenet på dette lavere nivået, så vil jeg si at det er illegitimt, for det er klart at i dette verket så ligger det også mening. Det er det samme som om jeg skulle si til kona mi: «Jeg elsker deg, men det er jo bare en kjemisk reaksjon i hjernen». Og så blir spørsmålet: Men er det ikke noe annet, er det ikke noe mer? En stol som denne består i siste instans av en rekke molekyler. Men sett at noen kommer til meg og sier: «Nei, det er ikke noen stol, det er jo bare en samling molekyler». Det stemmer jo ikke! Det *er* jo en stol, og en stol har en mening. Det er noe av det samme hvis du nærmer deg det religiøse fenomenet og sier at Gud egentlig bare er en forestilling som har dukket opp på et tidspunkt i menneskets historie som en psykologisk reaksjon, som en farsforestilling eller en projisering. Det kan godt være mye sant i det, bortsett fra adverbet «bare». Stemmer det at du kan redusere dette til det lavere nivået og si at det definitivt ikke er noe mer enn det? Det tror jeg er noe av det aller, aller viktigste: å gripe disse ateistene – med all mulig respekt for dem – i det jeg mener er en filosofisk feilslutning, eller i det minste en argumentasjon med store svakheter. For de reduserer fenomenene til et enklere, ofte psykologiserende eller materialistisk plan, og så sier de: «*That's it!* Nå kan jeg forklare hva det er». Men det er ikke sikkert at du dermed har grepet hva det er. Dette tror jeg er en sentral del av apologetikk i dag: å vise mennesker at det er meningsfylt å nærme seg verden som mer enn bare en sum av sine materielle bestanddeler, selv om den *også* er en sum av sine materielle bestanddeler.

Så kommer et viktig spørsmål som vi ikke har snakket om. I boken skriver jeg om hvor man skal trekke grensen mellom legitime og illegitime religiøse formuleringer. Hva om noen plutselig kommer og sier: «Meningen ligger i den lampen der borte, som jeg kaller Osiris og skal falle ned og tilbe», eller for å ta et norsk fenomen: «Det fløy en engel gjennom rommet og det datt ned noen fjær her»? Med all mulig respekt for prinsesse Märtha Louise: Finnes det noen form for kriterium for hva som er en legitim og seriøs religiøs forståelse eller erfaring av verden og hva som er det rene oppspinn eller fanatisme? Det er klart at dette er dype metafysiske

og etiske spørsmål som jeg skriver om i kapittelet mitt om New Age-spiritualitet. Det er mulig å besvare de spørsmålene. Poenget mitt er at de må tas på alvor.

La oss gå tilbake til det du sa om apofatisk og katafatisk teologi. Thomas Aquinas anerkjenner jo at språket kommer til kort når vi forsøker å snakke om Gud, men samtidig skaper han rom for en katafatisk teologi ved å skille mellom analogisk og bokstavelig språkbruk, og påstå at vi positivt kan beskrive Gud med analogier, selv om slike beskrivelser ikke vil være bokstavelig sanne...

Værens analogi, altså: Vi *er*, Gud *er*, og vi kan snakke om det som er. I tillegg er det klart at det som preger Thomas veldig sterkt, er hans møte med Aristoteles. Han mener at den aristoteliske filosofi – med de aristoteliske kategoriene, den aristoteliske forståelsen av substans og av bevegelse, Aristoteles' fysikk og metafysikk – nettopp er blant de redskapene vi trenger for å snakke om Gud. Videre vil jo også Thomas innrømme at det er noen ting som vi bare må godta som troende. De går ikke mot fornuften, men de kan verken tenkes eller finnes på av fornuften selv: for eksempel at vi ikke har eksistert før, at livet har en begynnelse, at verden har en begynnelse, at verden ikke er evig, og selvsagt inkarnasjonen og oppstandelsen. Men så mener han samtidig at ut i fra den overordnede aristoteliske og kristne forståelsen av hva Gud er, så er det ikke noe i veien for det.

Hvis du skal sette kniven på strupen på meg og spørre hvilken av de store tenkerne gjennom historien som har vært åpne for Guds eksistens som jeg står nærmest personlig (uten å skulle uttrykke noen form for hybris om at jeg egentlig har skjønt vedkommende), så er det Thomas Aquinas. Jeg synes han klarer å ivareta den nødvendige grad av ydmykhet, den nødvendige grad av det apofatiske, men samtidig bruke det som er tilgjengelig for ham av filosofisk terminologi for å snakke ordentlig om Gud. Det er jo på sett og vis en av de virkelig triste tingene ved historien: at Den katolske kirke skulle få så store problemer institusjonelt at reformasjonen måtte komme. For reformasjonen har veldig mange gode grunner, og Luther er på mange måter

Dette tror jeg er en sentral del av apologetikk i dag: Å vise mennesker at det er meningsfylt å nærme seg verden som mer enn bare en sum av sine materielle bestanddeler.

en sterk og viktig skikkelse som bidrar med store teologiske innsikter. Men reformasjonen fører jo også til et brudd med katolsk tenkning, hvor man langt på vei skal kaste over bord Thomas Aquinas og Aristoteles. Da kaster man på en måte ut bar-

Et møte mellom Kirkegaard og Thomas Aquinas ... i den grad et slikt møte kan tenkes – der er jeg.

net med badevan- net, og det har det tatt tid å overvinne. Ennå henger noe av det igjen enkelte steder: Jeg har gode venner som har studert på bibelskoler der bare det å skulle snakke om Thomas Aquinas oppfattes som en smule suspekt. Og det er trist. For da er vi tilbake til utgangspunktet for hele samtalen: Går det an å snakke seriøst og ordentlig om det guddommelige? Jeg tror det gjør det i dag, jeg tror det er tenkere i dag, som du har nevnt selv, som gjør det, men jeg tror ikke minst at det også finnes en del store tenkere i vår tradisjon som det er grunn å gå tilbake til og se på; og Aristoteles og Thomas er blant dem.

En stor Thomas Aquinas-beundrer i Norge er jo Dagfinn Føllesdal. Føllesdal minner en om at Thomas virkelig tar den fysiske verden som vi lever i og alle dens sider på alvor: at han er grundig og tenker gjennom alle motforestillingene. Jeg tror at det du ender opp med gjennom en slik filosofisk tilnærming til troen som du finner hos Thomas, er en innrømmelse av at vi ikke kan skjønne det hele.⁵ Vi kan ha en del konsepter for å forsøke å gripe noe av det og argumentere for og mot, men i siste instans kan du ikke gripe Gud selv, og da må du også ende opp med en god dose ydmykhet overfor den virkeligheten vi er i. Jeg er langt mer redd for en «julenissetro», hvor Gud nærmest reduseres til en automat som gir deg gode ting. Når du er seks år gammel, skjønner du at Julenissen ikke eksisterer allikevel; og så, når du er syv, skjønner du at det med Jesus ikke var sant det heller. Da trenger vi snarere en gudstro som tar på alvor det guddommeliges nærvær i en verden hvor det skjer både gode og onde ting, en verden som styres av fysiske prosesser som gjør at mennesker dør av vonde sykdommer og at det kommer tsunamier og jordskjelv. Men selv i alt dette har vi et håp, og – kanskje ikke minst – så finnes det mening ved det å leve.

Da er vi tilbake til det som vi ikke egentlig har snakket om annet enn i forbifarten, men som kan være et greit sted å slutte, og som er der jeg avslutter boken min: det eksempelet som Jesus

fra Nasaret utgjør. Det som slår meg så sterkt ved Ham, er Hans radikale nærvær hos mennesker der de er. Dette var i en tid som var mye mindre individualistisk enn vår. Var du en av de spedalske, hørte du til der. Var du en samaritan, hørte du til der. Så går Han inn i dette og møter mennesker: ikke bare mennesker som gruppe, men enkeltmennesker. Og midt i deres største fornedrelse eller sorg, så gis de håp og mening.

En amerikansk kollega av meg, Glenn Hughes, har studert nøye arbeidet med menneskerettighetserklæringen fra 1948. Den er ikke noe religiøst dokument; de som skrev den var veldig bevisste på at den skulle kunne godtas av alle, uavhengig av religion og livssyn. Men samtidig er det flere av dem som jobbet aller nærest med teksten – for eksempel Eleanor Roosevelt og René Cassin – som nok selv var ganske sikre på at man trenger en garantist for det de da kalte *human dignity*, altså menneskelig verdighet: at det å være menneske er noe mer enn denne fysiske manifestasjonen, og at verdigheten er gitt utenfra. Det er kanskje det viktigste enkeltelementet ved en kristen tro i dag, sosialt og politisk sett. Og da må vi faktisk tilbake til erfaringen, jesuserfaringen. Da kan Aristoteles og Thomas Aquinas være veldig gode å ha med seg, for de kan vise oss at dette gir mening, at det ikke bare er tull og tøys, at det ikke er enhjørninger vi snakker om, men en filosofisk konsistent tenkning om virkeligheten. Men det virkelig viktige ligger i det eksistensielle. Jeg startet med å si at Kirkegaard kommer til kort overfor dette, men jeg ender kanskje mer opp hos Kirkegaard allikevel. *Et møte mellom Kirkegaard og Thomas Aquinas (og kanskje med en østkirkelig teolog som Maximos Bekjenneren til stede), i den grad et slikt møte kan tenkes – der er jeg.*

NOTER

¹ Syse, H. 2011, *Noe å tro på: En filosofis tanker om tro i vår tid*, Oslo, Cappelen Damm.

² Ottosen, E. 2014, «Vitenskapelige argumenter for Gud». <<http://www.nrk.no/ytring/vitenskapelige-argumenter-for-gud-1.11650137>> [20.08.14].

³ Søvik, A.O. og Davidsen, B.A. 2013, *Eksisterer Gud? En drøfting av argumenter for og mot*, Oslo, Cappelen Damm.

⁴ Syse 2011, s. 36-37.

⁵ Red. anm.: Se også Thomas Hanssen Rambøs oversettelse av utdrag fra Thomas Aquinas i dette nummeret.